

TOPLUMSAL CİNSİYET VE ADALET: HUKUK ADALETSİZDİR

Prof. Dr. Gülriz UYGUR*

GİRİŞ

Adaletsizliğin birçok yüzü vardır. Bu yüzleri tanımak kolay değildir. Çünkü örümlü önyargılar kümesi, bu yüzleri tanımayı zorlaştırır. Bu kümeyle baş etmekse çok zordur. Çünkü bir tanesini ortaya koymaya çalışırken, diğeri hemen başını uzatır veya bir yerde yakaladığınız önyargıyı, diğesinde yakalayabilirsiniz. O kadar doğal olarak kabullenilmiştir ki bunlar, ilk başlarda üzerinde düşünmek dahi red edilir veya gereksiz bulunur ve bunlar “gerçeklik” olarak korunmak istenir.

Bu önyargıların başında da, toplumsal cinsiyetle ilgili önyargılar gelir. Erkeklikle ilgili önyargılar, kadınlıkla ilgili önyargılar ve LGTBİİ bireylerle ilgili önyargılar gibi. Bu önyargılar, insanların canını acıtmaya, haklarını ortadan kaldırmaya ve hatta yaşam haklarını ortadan kaldırmaya yol açsa da, meşrulaştırma nedenleri olarak ayakta kalırlar ve yol açtıkları adaletsizlik görülmez.

Bu anlamda adaletsizlik, toplumsal cinsiyet ayrımcılığıyla ortaya çıkan bir durum olarak karşımıza çıkar. Adaletsizliği görmek için de toplumsal cinsiyete dayalı önyargıların farkında olmak ve adaletsizliği gidermek için de bu önyargıların altından seslerini çıkaramayan insanların seslerini dinlemek gerekir.

* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi.

Adaletsizlik ve onu besleyen önyargılar her yerdedir. Bunların başında da hukuk gelir. Yazının başlığında yer alan “hukuk adaletsizdir” terimi, feminist hareketin hukuka yönelik olarak ortaya koyduğu bir slogan olarak karşımıza çıkar. Bu slogan, toplumsal cinsiyet temelinde hukuka yaklaştığımızda hukuk adaletsizdir önermesinden hareket etmemiz gerektiğini bize gösterir. Neden bu önermeden hareket etmemiz gerektiğini tarihsel çerçevede mevcut olan hukuk normlarından hareketle ortaya koymak mümkün olduğu gibi, hukuk uygulamalarından hareketle de ortaya koymak mümkündür.

Tarihsel çerçevede hukuk normlarının önyargıları besleyen ve sürekliliğini sağlayan ataerkil ideolojiden türetildiğini görmekteyiz. Bu tür normlar önceki Medeni Kanun ve Ceza Kanunumuzda açıkça görülmektedir. Hukuk uygulamasına gelindiğinde de, ataerkil ideoloji kaynaklı perspektifin hukuk uygulamasına hakim olduğu görülmektedir. Bu da, hukukun adaletsiz bir kurum olarak varlığını sürdürmesine neden olmaktadır. Hukuk normları ve hukuk uygulaması bakımından adaletsizlik ortaya konabileceği gibi, hukuk uygulayıcılarının cinsiyeti bakımından da adaletsizlik ortaya konabilir. Bu bakımdan hakim ve savcılık mesleğinde yer alanların sayılarına bakıldığında, erkeklerin çok daha fazla önde olduğu görülür^[1].

Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet bakımından hukukun adaletsizliği çıkmaktadır. Ancak toplumsal cinsiyetin de anlamını belirlemek gerekmektedir. Öncelikle, toplumsal cinsiyet denilince, kadınlar anlaşılmalıdır. Bunun dışında toplumsal cinsiyetin farklı anlamları bulunmaktadır. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet kelimesinin anlamıyla ilgili tarihten söz etmek gerekir. 20. yüzyıl feminizminde, cinsiyet ile toplumsal cinsiyet arasındaki fark belirtilmektedir. Kadın ve erkeklerin biyolojik bakımdan farklılığından söz edildiğinde, cinsiyet farklılığının ve toplumsal cinsiyetin de bu cinsiyetlere verilen sosyal anlamla ilgili olduğu belirtilmiştir^[2]. Ancak bu tanım, cinsel yönelimleri farklı olanları içermediği ve cinsiyeti sadece kadın ve erkek olarak belirlediği için yetersizdir. Ayrıca 1990’ların başlarında Judith Butler, cinsiyet ve toplumsal

[1] Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu web sayfasında 2015 yılıyla ilgili verilen istatistiklere göre, Türkiye genelinde toplam hakim sayısının %64.44’ünü erkekler ve %38.26’sını kadınlar oluşturmaktadır. Türkiye genelinde toplam savcı sayısının ise %93.05’ini erkekler ve %6.95’ini kadınlar oluşturmaktadır. <http://www.hsyk.gov.tr/dosyalar/istatistikler/H-S-istatistikler-22-07-2015.pdf> (Erişim 18.10.2015)

[2] Mona Lena Krook, Sarah Childs, *Women, Gender, and Politics: A Reader*, Oxford University Press 2010, s.3.

cinsiyet ayrımını eleştirerek, cinsiyetin neden feminist literatür bakımından önem taşıdığını sorgulamıştır^[3].

Uluslararası hukuk alanında, CEDAW'da 1979'da cinsiyet ve cinsiyet ayrımcılığı terimlerine yer verildiği ve bunların biyolojik temelde anlaşıldığı görülmektedir. CEDAW 28 nolu tavsiye kararında ise, toplumsal olarak oluşturulan kavram olarak toplumsal cinsiyete yer verildiği görülmektedir. Bu tanımda Komite, toplumsal cinsiyeti kadınlarla değil, kadınlar ve erkekler arasındaki güç dağılımı ve ilişkilerle ilişkilendirmektedir. Ayrıca, toplumsal cinsiyete dayalı kadına karşı ayrımcılığın sonuçlarına yer verilmektedir^[4].

28 Nolu tavsiye kararında, sözleşmede yer alan cinsiyete dayalı ayrımcılığın, biyolojik farklılıkla ilgili olduğu, ancak sözleşmenin toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılığı da içerdiği belirtilmektedir. Toplumun kadınlık ve erkeklığe verdiği anlamların kadın ve erkekler arasındaki hiyerarşik ilişkilere neden olduğu ve iktidar ve hak dağılımını etkilediği belirtilmektedir^[5].

2011 yılında Türkiye tarafından imzalanmış olan İstanbul Sözleşmesi (Kadına Yönelik Şiddet ve Aile İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi) de, toplumsal cinsiyete yer vermektedir. Bu Sözleşmenin 3. maddesi toplumsal cinsiyeti, kadınlar ve erkekler için toplum tarafından uygun görülen ve sosyal olarak inşa edilen rollerle ilişkili olarak tanımlamaktadır.

Bu bağlamda hukukta da, toplumsal cinsiyet kavramının sorgulanıp, bunun adaletsizliğe yol açıcı sonuçlarını önleyici bir şekilde yer vermek gerekmektedir. Adaletle ilgili olarak da karşımıza, en yaygın şekilde liberal adalet teorileri çıkmaktadır. Ancak bu teorilerin, toplumsal cinsiyet bağlamında adaleti sağlamak bakımından yetersiz olduğu belirtilebilir.

A. LIBERAL ADALET ANLAYIŞLARI NEDEN YETERSİZDİR?

Liberal adalet anlayışları, genel olarak eşit hak ve özgürlükler ilkelerine yer veren, özellikle özgürlüğü ön plana çıkaran ve özerk birey temelinde hareket eden anlayışlar olarak belirtilebilir. Bu bağlamda liberal feminizmle ilgisinde

[3] Krista Ratcliffe, *Rhetorical Listening: Identification, Gender, Whiteness*, Southern Illinois University Press Carbondale 2006, s.9.

[4] Marsha A. Freeman-Beate Rudolf, Christine, *The UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against*, Oxford University Press 2012, s.15.

[5] http://kadininstatusu.aile.gov.tr/data/542a93c6369dc31550b3ac41/no_28.pdf (18.10.2015)

liberal adalet anlayışları, kadınlara erkekler gibi eşit hak ve özgürlükleri talep eden anlayışlar olarak belirtilebilir. Bu anlayışın yetersizliği en başta, kadınların erkeklerle aynı haklara sahip olmalarının, onları gerçek anlamda hak sahibi kılmayacağıyla ilgili olarak ileri sürülür. Bu ve diğer eleştirileri, Martha Nussbaum'un görüşlerinden hareket ederek ortaya koymak mümkündür.

Nussbaum, Batı geleneğine ait liberal adalet teorilerinin kadınlarla ilgili büyük yapısal eşitsizlikleri içerdiğini ve bu tür eşitsizlikleri ortadan kaldırmanın, erkeklerin bulunduğu düzeye veya aynı konuma kadınları getirmek demek olmadığını, sorunun daha derin olup, teorinin baştan ele alınması gerektirdiğini belirtmektedir^[6]. Liberal adalet anlayışının eleştirilen temel noktalarını Nussbaum dört başlık altında belirtmektedir:

1. Kamusal-Özel Alan Ayrımını Eleştirmek

Nussbaum, öncelikle Batı liberal teorisinde olan kamusal-özel alan ayrımını eleştirmektedir. Bu ayrımda odaklanan ailede eşitlik önemli olmayıp, ebeveynler ve çocuklar arasındaki hiyerarşi ile kadın ve erkek arasındaki hiyerarşi, kaçınılmaz olarak değerlendirilir^[7]. Nussbaum, liberal adalet teorisyenlerinin günümüzde karşılaşılan ağır adaletsizlikleri desteklemediklerini, kadınların eşit siyasi ve mülkiyet haklarına sahip olması gerektiğini savunduklarını ve kadınların ev içinde karşılaştıkları yaralanmalar ve öldürülmelerinin suç sayılması gerektiğine de inandıklarını da belirtmektedir. Ancak hukukun eve ne kadar karışacağı bir ikilik olarak kalmakta ve bunun da kamusal-özel alan ayrımıyla ilgili olduğunu belirtmektedir^[8]. Bu bağlamda da feminizmin "özel alan politiktir" sloganı önem taşımakta ve ailedeki iktidar ve güç ilişkisini görmezden gelen liberalizmin kamusal-özel alan ayrımı problemlidir.

2. Eşit Muamele Görme Taleplerinin Yetersizliği

İkinci olarak Nussbaum, liberal anlayışların eşit muamele görme taleplerinin yetersiz olduğunu belirtir. Liberaller, eşit değer ve onura sahip olarak, her bir varlığın var olduğunu belirtirler. Bu bağlamda eşit muamele etmek, eşit onur sahibi olarak muamele etmek demektir. Ancak bunun anlamı, herkese aynı olarak muamele etmek demek değildir. Özellikle adaletsiz toplumlarda, insanların başlama noktaları da adaletsizdir. Bu bakımdan eşit muamele etmek, gelenek ve

[6] Martha Nussbaum, "The Challenge of Gender Justice", *Against Injustice: The New Economics of Amartya Sen* Cambridge University Press 2009, s.95.

[7] Nussbaum, s.97.

[8] Nussbaum, s.100.

güce ilişkin engelleri kaldırmayı gerektirir. Bu şekilde, Nussbaum'a göre gerçek liberalizm, avantajsız grupların lehine olacak şekilde sosyal ve ekonomik engelleri kaldırır. Ancak eşit olarak muamele etmek, benzer muamele etmek anlamında anlaşılmaktadır. Bu durumda da, pozitif ayrımcılık problemleri görünebilir^[9].

Nussbaum, cinsiyet ve toplumsal cinsiyet hiyerarşileriyle ilgili feminist teorilerin, kadın ve erkeğe eşit muamelenin yeterli olmadığını, güç ve fırsat hiyerarşilerini değerlendirip onları kaldırmanın gerekli olduğunu belirttiklerini, ileri sürmektedir. Örneğin sigorta şirketleri hamile kadınları sigortalamamakta, çünkü bunu erkeğe karşı da yapmaları gerektiğini belirtmektedirler. Cinsel taciz alanında da benzer muamele yerine, hiyerarşi ve bağımlılık üzerinde durulması gerekmektedir^[10]. Bu bağlamda da eşit muamele etmek, güç ve iktidar ilişkilerinin rol oynadığı toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliği kaldırmak için, yeterli olmamaktadır.

3. Tercih Anlayışının Yetersizliği

Nussbaum, üçüncü olarak liberalizmin tercih anlayışını eleştirir. Liberalizm, toplumsal koşulların etkisini dikkate almadan, bireylerin tercihi üzerinde durmaktadır^[11]. Tercih anlayışı, liberalizmin hareket ettiği bireysel özerklikle ilgilidir. Bu tür bireysel özerkliğin gerçekleşmesi için de, tercihe etki eden toplumsal koşullar üzerinde durmak gerekmektedir. Oysa liberalizm, bu koşullar üzerinde durmamaktadır.

4. İhtimamın Eksikliği

Nussbaum, dördüncü olarak ihtimam üzerinde durmakta ve ihtimam göstermenin kadınların doğasıyla özdeşleştirildiğini belirtmektedir. Kadınlar ihtimam gösteren varlık olarak düşünüldüğünde de, çocuk, yaşlı, engelli ve hasta bakımının ve ev işlerinin kadının doğasıyla ilgili olduğu belirtilerek, emek kapsamına alınmamaktadır^[12]. Bunun da temel nedeni, liberal anlayışların ihtimama yer vermemeleridir.

Nussbaum, liberalizmin güçlü olduğunu, toplumsal cinsiyet bakımından durumunun pek parlak olmadığını ve ancak, bunun giderilebileceğini düşünür. Liberalizmin temel kavramları olan özgürlük, eşitlik ve saygının çok önemli

[9] Nussbaum, s.101.

[10] Nussbaum, s.103.

[11] Nussbaum, s.104.

[12] Nussbaum, s.107.

olduğunu ve bunların geliştirilmesi gerektiğini savunmaktadır. Nussbaum'a göre, liberalizm yukarıda belirtilen dört noktayla ilgili eksikliklerini giderip, kültürel rölativizme karşı argümanlar getirir ve insan özgürlüğü ve olanaklılığını daha fazla savunursa, toplumsal cinsiyetle ilgili eleştirileri karşılayabilir^[13].

Nussbaum'un açıklamalarından hareketle, liberal adalet anlayışlarının eksikliklerini gidermek kaydıyla, toplumsal cinsiyet adaletsizliklerinin önlenebileceği belirtilebilir. Ancak bu iddia şüpheyle karşılanır. Nussbaum'un kendisinin de belirttiği gibi, problem sadece eşit hakları sağlamakla ilgili değildir. Liberalizmin temelinde hareket ettiği insan anlayışı problemlidir. Bireycilikten hareket etmek, teorik bakımdan yetersizdir.

Teorik bakımdan yetersizlik, bireyciliğin insanın başkalarıyla ilişkide bulunan ve kendini bu ilişkide var eden varlık olduğu düşüncesini dışlamasıyla ilgilidir. Başkalarını dışlamak da, sonuçta teorik düzeyde toplumsal cinsiyet körlüğü olmak üzere, birçok körlüklerin ve adaletsizliklerin ortaya çıkmasına neden olur. Her şeyden önce başkalarını dışlamak, toplumsal cinsiyet kavramıyla bağdaşmaz.

Liberalizmin insan anlayışı, ne siyasi gerçekliğe ne de hukuki gerçekliğe uymaktadır. Liberalizmin haklara ve sorumluluklara sahip birey anlayışına göre de politikalar ve hukuk normları türetilmemekte, türetilse de uygulamaya yansımamaktadır. Bu bireye, kadınlar, erkekler, homoseksüeller, çocuklar, engelliler, göçmenler ve mültecilerin hiçbiri uymamaktadır^[14].

Öte yandan liberalizmin aynılık yaklaşımı, kadın ve erkeklerin haklara sahip olmak bakımından aynı olduğu anlamına gelir. Bu aynılık yaklaşımı, feminist literatürde farklılık yaklaşımını savunanlar tarafından eleştirilmiştir. Bilindiği gibi farklılık yaklaşımını savunanlar, cinsiyet farklılığına işaret ederek biyolojik farklılık yanında, sosyal bakımdan da farklılık üzerinde durmuşlardır. Bu çerçevede Carol Gilligan'ın ortaya koyduğu "farklı bir ses"le, kadınların ahlaki bakımdan da farklılığı iddiası söz konusu olmuştur. Farklılık yaklaşımı, toplumsal cinsiyet eşitsizliğini ortaya koymak bakımından önemlidir. Ancak, biyolojik farklılıktan hareketle annelik üzerinde durup, yeniden annelik rollerini ataerkil perspektiften üretmek ve bunları da gelenekle desteklemek tehlikesini taşımıştır ve yeni adaletsizlik durumlarına da yol açmıştır. Bunun için de, "farklı bir ses" in nasıl anlaşılması gerektiği üzerinde durmak gerekmektedir.

[13] Nussbaum, s.109.

[14] Sherly J. Grana, *Women and Justice*, Rowman&Littlefield Publishers 2010, s.2.

B. “FARKLI BİR SES”İ NASIL ANLAMAK GEREKİR?

Bununla ilgili temel iddiam, “farklı ses”in mevcut adaletsizlikler içerisinde duyulmasıyla ilgili olarak anlaşılması gerektiğidir. Zira bu adaletsizlikleri bilmeden, farklı sesi ortaya koymak mümkün değildir. Bu adaletsizlikler de, çoğunlukla klişeler ve önyargılarla kaplanarak görünmez hale gelir. Dolayısıyla bunların adaletsiz olduğunu da ortaya koymak, oldukça zordur.

Bu zorluk, farklılıklarla ilgili yaklaşımlarda da açıkça görünür. Mevcut olan eril sistem temelinde, farklılık ortaya konmaya çalışılır. Oysa bu ortaya konuş, mevcut sistemi meşrulaştırmaktan ve klişeleri yeniden türetmekten başka bir sonuca yol açmaz. Deborah L. Rhode’un belirttiği gibi, kadınların ve erkeklerin özellikleri, genellikle toplumsal cinsiyet klişeleri ve sosyal sınırlamalarla belirlenmekte ve bunlara göre anlaşılmaktadır. Bu da, farklı kültürlere ve sosyal şartlara göre farklılık gösterebilmektedir. Rhode, bu anlamda farklılığın, doğamızda olmayan, ancak bize yüklenen rollerle ortaya çıktığına dikkati çekmektedir. Bu bağlamda Rhode’un belirttiği gibi, farklılığı kadınlara özgü ihtimam gösterme etiğiyle veya anne-çocuk örneğinden hareketle ilişkisellik bağlamında tartışmak, farklılığın eril yapıdaki anlamını doğrulamak anlamına gelebilecektir^[15]. Yine kadınlara özgü olarak ilişkisellikten hareket etmek, liberal teorilerin dayandığı birey anlayışını da kabul etmek ve onun temelinde kadın farklılığını ortaya koymak demektir. Bunlar da teorilerin, yeniden klişeleri sürdürmeleri anlamına gelebilecektir.

Farklılıkla ilgili bu taleplerin ortaya çıkardığı duruma, Nancy Fraser da işaret etmektedir. Fraser, feminist yaklaşımdaki eşitlikçiler ve farklılıklar tartışmasına dikkati çekmektedir. Eşitliği savunanlar kadınlara erkekler gibi davranılmasını savunurken, farklılıkları savunanlar ise kadınların farklılıklarını ortaya koyacak şekilde davranılmasını isterler. Farklılığı savunanlar, eşitliği savunanların erkekliği norm olarak aldıklarını belirtirken, eşitlikçiler ise farklılıkları savunanların özcü yaklaşımdan hareket ederek kadınlara ilişkin klişeleri yeniden üretip, toplumsal cinsiyete dayalı rol bölünmesini meşrulaştırdıklarını belirtir. Fraser, her iki yaklaşımın da toplumsal cinsiyet adaleti için uygun olmadığını belirtir^[16].

Bu durumda farklı sesin ortaya konulması için, öncelikle toplumsal cinsiyetle ilgili klişelerin ve önyargıların farkında olmak zorunludur. Bununla ilgili de, aslında kültür dediğimiz şeyin eril yapısının ve bununla ilgili kültürel emperyalizmin ve bir anlamda da yapısal adaletsizliğin içerisinde bulunduğumuzu fark

[15] Deborah L. Rhode, *Justice and Gender*, Harvard University Press 1991, s.311.

[16] Nancy Fraser, *Fortunes of Feminism: From State-Managed Capitalism to Neoliberal Crisis* Verso 2013, s.115.

etmek gerekmektedir. Diğer bir ifadeyle, bu tür adaletsizlikler içerisinde farklı sesi bulmak ve onun adaletsizlik çılgınlığını duymanın nasıl mümkün olduğu üzerinde durmak gerekmektedir.

Iris M. Young, yapısal adaletsizlikten söz etmektedir. Yapılar derken de kurumsal kurallar, kaynakların dolaşımı, binalar ve yollar gibi fiziksel varlıkları kast etmektedir. Sosyal yapılar, bireylerin davranışlarını belirlemede ve onlar arasındaki karşılıklı etkileşimi içermektedir. Bu anlamda sosyal yapılar sosyal aktörlerden bağımsız olarak tanımlanamamakta ve bu yapılar kişilerin davranışı ve karşılıklı etkileşimi yoluyla varlık göstermektedirler^[17]. Young, bu hususu açıklamak için Anthony Giddens'ten hareket etmektedir. Young'a göre, mevcut olan yapı, insanların davranışlarını belirlemede ve bu davranışlar da yeniden sistemin üretilmesine yol açmaktadır. İnsanlar mevcut kurallara ve beklentilere göre hareket etmekte ve oluşturulan ilişkisel konumlar, belirli kaynakları onlar için elde edebilir kılmakta veya kılmamaktadır^[18].

Young, yapısal adaletsizlikle ilgili eşitsizlikten söz etmektedir. Yapısal eşitsizlik, bireysel davranışları sınırlamak veya mümkün kılmak için devamlı şekilde yeniden üretilen sosyal süreçle ilgilidir. Bu bağlamda sosyal yapıdaki toplumsal cinsiyet, yaş, ırk ve sınıf gibi grup farklılıklarına göre oluşturulan sosyal ilişkiler, bazılarını ayrıcalıklı kılarken, diğerlerini avantajsız kılmaktadır^[19]. Young'a göre, eşitlikle ilgili, sosyal adalet, refah veya avantajlar konusunda, gruplar arasında karşılaştırma yapmak gerekmektedir. Bu karşılaştırma gruplar arasında yapılmakta ve eşitsizliklerin hangi grupları avantajlı kıldığı ve hangilerini avantajsız kıldığına bakılmaktadır. Bu durumda adaletsizlik, eşitsizlikler bazı grupların avantajına olduğu durumda ve yapılar insanlara farklı fırsat olanakları verdiği durumda, ortaya çıkmaktadır^[20]. Ancak bu tür avantajsızlık, sadece refah bağlamında değil, daha temel nitelikte ve sürekli olarak yapılan adaletsizlik formlarıyla ilgilidir.

Young, Marilyn Frye'in kafesteki kuş örneğinden hareket ederek, yapısal adaletsizlik sonucu ortaya çıkan baskıyı açıklamaktadır. Kafesin kapısı açılrsa dahi kuşun uçamaması, onun uçuş yeteneğinin baskıyla nasıl ortadan kaldırıldığını gösterilmektedir. Young, kadının aile içinde baskı altında tutulmasını, Susan

[17] Iris Young, "Responsibility and Global Justice: Social Connection Model", *Justice and Global Politics*, Eds. Ellen Frankel Paul-Fred D. Miller, Jr, Jeffrey Paul, Cambridge University Press 2006, s.112.

[18] Young, 2006, s.113.

[19] Iris Marion Young, "Equality of Whom? Social Groups and Judgements of Injustice", *The Journal of Political Philosophy*, 2001, s.2.

[20] Young, 2001, s.7.

Okin'in görüşlerine başvurarak açıklar. Toplumsal cinsiyete dayalı aile içindeki işbölümüyle toplumsal cinsiyetlendirilmiş roller, birçok kadın ve çocukların mağduriyetine ve avantajlılıklarına neden olacak şekilde sonuçlanmaktadır. Kurumsal olarak, kadınların çocuklara ve diğer bağımlı aile üyelerine ihtimam göstermeleri beklenmektedir. Kadınlar, çocukların ve diğer bağımlıların başlıca ihtimam gösterenidir. Bu nedenle kadınların dışarıdaki çalışmaları, erkekler kadar önemli görülmez. Bu nedenle de, kadının erkeğe ekonomik bağımlılığı devam eder^[21]. Dolayısıyla, kültürel ve ekonomik anlamda kadınların içinde bulunduğu eşitsiz durum, sosyal yapıyı yeniden üretmektedir. Burada bir ilişkiler bütünü söz konusudur. Bu ilişkilerde de klişeler, kurallar, kurumlar ve kendi çıkarına davranmak gibi güdüler başlıca rolü oynamaktadır^[22].

Sonuçta Young'ın görüşleri çerçevesinde yapısal adaletsizlik, çok fazla sayıda insanın (toplumsal cinsiyetle ilgisinde kadınların, LGTBİ bireylerin), kendi olanakları ve gelişimlerini tamamlayabilmeleri için gerekli araçlardan yoksun bırakıldıkları veya bağımlılık tehdidi altında buldukları durumda ortaya çıkmaktadır. Bu tür saptama, toplumdaki diğer gruplara bakılarak belirli bir karşılaştırmayla yapılmaktadır^[23]. Ancak yapısal adaletsizlik, devletlerin baskıcı politikaları veya bir bireyin diğer bireye zarar vermesi gibi değildir. Daha çok günlük yaşamdaki ilişkiler ağında sistematik olarak üretilen ve yeniden üretilen bir adaletsizlik türüdür. Aile, işyerleri, medya, birçok örgüt ve diğer ilgili ilişkiler ağı, bu tür adaletsizliği her gün yeniden üretmektedir^[24].

Bu şekilde farklı sesin, ancak yapısal adaletsizlikle birlikte düşünüldüğünde bir anlam ifade edebileceği belirtilebilir. Diğer bir ifadeyle farklı ses, mevcut adaletsizlikler içinde duyulan ses, olarak belirlenmelidir. Yapısal adaletsizliği görmeden yapılacak olan tanımlama ise, mevcut olan adaletsizlikleri sürdürmek anlamına gelir. Bu bağlamda örneğin kadının ihtimam gösteren bir varlık olarak tanımlanması ve farklılığın ona göre ortaya konması, onun duygusal bir varlık olarak tanımlanmasıyla aynı anlama gelecektir. Zira yapısal adaletsizlikten hareket edildiğinde, kadının ihtimam gösteren varlık olarak düşünülmesinin, sonuçta ev içi rolüne sıkı sıkıya bağlı olmasıyla ilgili olduğu açıkça görülür.

Bunun dışında ihtimam göstermek, zaten kadın ve erkeklikle değil, insan olmakla ilgili erdemlerden biri olup, başkalarıyla ilişkide gözetmemiz gereken bir erdemdir. Dolayısıyla kadını ihtimam gösteren bir varlık olarak

[21] Young, 2001, s.10.

[22] Young, 2001, s.11.

[23] Young, s.114.

[24] Young, s.115.

düşündüğümüzde, yine liberal anlayıştan hareket edip, bireysellik temelinde bir erkeklik veya onunla özdeşleştirilen birey anlayışından hareket edildiğini fark etmek gerekmektedir.

C. HUKUKTA FARKLI SESİ DUYMAK TOPLUMSAL CİNSİYET ADALETSİZLİĞİNİ GÖRMEK DEMEKTİR

Hukuk açısından yaklaştığımızda, yapısal adaletsizliği sürdüren kurumlardan birinin de, hukuk olduğu görülür. Hukuk, başta aileyle ilgili olmak üzere içerdiği hukuk normlarıyla ve hukuk uygulamalarıyla, toplumsal cinsiyet bakımından yapısal adaletsizliği sürdürmüştür ve sürdürmektedir. Bu bağlamda, özellikle hukuk uygulamasında yapısal eşitsizlik açıkça görülmekte ve verilen yargı kararları bu eşitsizliği sürdürmektedir. Bu eşitsizlik sorunu, toplumsal cinsiyete dair eşit hakları içeren hukuk normlarının getirilmesiyle çözülecek bir sorun değildir. Geldiğimiz noktada, eşit hakları içeren birçok hukuk normunun getirilmesine rağmen yapısal adaletsizliğin sürmesi, bunun bir kanıtı olarak belirtilebilir.

Bu nedenle hukukta, bir yapısal sorun olarak toplumsal cinsiyet adaletsizliğinin görülüp, buna ilişkin davranışların ve tutumların belirlenmesi gerekir. Örneğin ev içi şiddeti önlemeye ilişkin hukuki düzenlemelerin getirilmesine rağmen, yapının sürekli ürettiği adaletsizlik formları, ev içi şiddete maruz kalanlara uygulanmaktadır. Yapı içinde öğrenilmiş olan davranış formları ve ilişkiler, ev içi şiddet mağdurlarının görmezden gelinmesine, seslerini duyuramamalarına neden olmaktadır. Hukuk uygulayıcıları, ev içi şiddete maruz kalanların içinde buldukları yapısal eşitsizliği görememekte ve bununla ilgili de, örneğin şiddete maruz kalanların verdikleri ifadeleri güvenilir bulmamakta veya şikayetlerini yapıp daha sonra geri çekmelerini, şikayetlerinde samimi olmadıkları veya tutarsız davrandıkları şeklinde değerlendirebilmektedirler. Bu bağlamda, ev içi şiddet mağdurlarının, yargıya boş yere zaman kaybettirdikleri ithamıyla karşılaşması da, mümkün olmaktadır.

Günümüzde getirilen hukuki düzenlemelerin, toplumsal cinsiyet bağlamında yapısal adaletsizliğin farkında olduklarını görmek mümkündür. Bu farkındalığı, CEDAW ve en son olarak da İstanbul Sözleşmesi taşımaktadır. İç hukuk bakımından ise, bu farkındalık kendisini Başbakanlık 2006/17 Sayılı Genelge'de göstermektedir. Elbette bu belgelerin bütün yapısal adaletsizlik formlarını kapsadığı söylenemez. Ancak toplumsal cinsiyet anlayışının yol açtığı adaletsizlikleri önlemek bakımından, önemli hukuki belgelerdir. Bu tür belgelerle, toplumsal cinsiyet anlayışı değiştirilmeye çalışılmaktadır. Örneğin CEDAW'ın 5. maddesinde yer alan hüküm, taraf devletlere her iki cinsten birinin aşağılığı veya üstünlüğü fikrine veya kadın ile erkeğin kalıplaşmış rollerine dayalı ön

yargıların, geleneksel ve diğer bütün uygulamaların ortadan kaldırılmasını sağlamak amacıyla, kadın ve erkeklerin sosyal ve kültürel davranış kalıplarını değiştirmek ödevini vermektedir. Bunun için de, devletlerin başta medya olmak üzere bütün kurumlarında toplumsal cinsiyet farkındalığını yansıtmaları ve uygulayıcılara bu yönde eğitim vermeleri gerekmektedir. Yine İstanbul Sözleşmesi bu yönde hüküm içerdiği gibi, bazı adaletsizlik noktalarını belirterek bunların hukuka taşınmasını açıkça yasaklamaktadır. Sözleşmenin 42. maddesi, eril kültürün hukuka yansımaması bakımından önemli olup, cezai işlemlerde gelenek, kültür, din veya sözde namusun, davranışın nedeni olarak kabul edilmemesine ilişkin hukuki düzenlemelerin yapılması gerektiğini içermektedir. Bu bağlamda, özellikle haksız tahrikte, bu tür nedenlere dayanılmaması önem taşımaktadır. Cinsel suçlar bakımından en problemlili kavramlardan biri rıza olup, bu terimin eril perspektiften ve önyargılara dayalı olarak anlaşılması, hukuk uygulamasında açıkça kendini göstermektedir. Bu da, cinsel şiddete maruz kalan kişiler bakımından adaletsiz sonuçlara yol açmaktadır. Bu noktada, İstanbul Sözleşmesi 35. maddesi, rızanın mevcut koşullar bağlamında değerlendirilerek ve kişinin isteğine bağlı olarak anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır.

Getirilen bu tür normlar, yapısal adaletsizliği ve bununla ilişkili olarak toplumsal cinsiyet adaletsizliğini önlemek bakımından önemlidir. Ancak tam anlamıyla yeterli değildir. Farklı sesi duymak için toplumsal cinsiyet eşitsizliğine dair kültür, gelenek ve diğer nedenlere dayalı önyargıların farkında olup, bunları hukuk normunda yasaklamak elbette önemlidir. Ancak bu normlar, henüz yaygın bir şekilde hukuk normlarına yansımış değildir. Ayrıca tam anlamıyla farklı sesi duymak için, ekonomik anlamda eşitsizliği giderici normların da açıkça ortaya konması gerekmektedir. Esasen CEDAW, ekonomik eşitsizliğe yer vermektedir. İstanbul Sözleşmesinde, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin sosyal, siyasal ve ekonomik bakımdan eşitsizlik olduğu da kabul edilmektedir. Ancak ekonomik eşitsizlik bakımından bir bakış açısının henüz oluşmadığını ve bunun da hukuka yansımadığını belirtmek mümkündür.

Sonuç olarak hukukta farklı sesi duymak için, hem normlarda, hem de hukuk uygulayıcıların bakış açısında toplumsal cinsiyet eşitliğine dayalı bakış açısının yansıtılması zorunludur. Bu bakış açısı da, toplumsal cinsiyet adaletsizliğini görecekle şekilde olmalı ve şunları içermelidir :

- Toplumsal cinsiyet adaletsizliği toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanmaktadır.
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, yapısal adaletsizlikte kendisini açıkça göstermektedir.

- Bu adaletsizliği görmek için toplumsal cinsiyet eşitsizliğini destekleyen ve sürdüren önyargılar ve klişelerin farkında olmak ve bunlara göre hukuk normlarını oluşturmamak ve uygulamamak gerekmektedir.
- Bu çerçevede, hukuk uygulayıcılarının, özellikle bağlama bağlı yaklaşım çerçevesinde hareket etmeleri önem taşımaktadır^[25].

[25] Bu yaklaşım için bkz. Gülriz Uygur, *Hukukta Adaletsizliği Görmek*, Türkiye Felsefe Kurumu Yayını, Ankara 2013.